
Selim Hasović

NACIONALNI ODNOSI U BOSNI I HERCEGOVINI U OKVIRU SFRJ

Rezime

Tema nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini je veoma značajna i interesantna ne samo za Bosnu i Hercegovinu već i za cijelu ondašnju državu Jugoslaviju u čijem je sastavu bila i Bosna i Hercegovina kao ravnopravna članica. Međutim, ovom pitanju je valjalo posebno posvetiti više pažnje. Dugo vremena se smatralo da je nacionalno pitanje bilo riješeno tokom narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Misleći da je ovaj problem riješen, načinjena je velika greška, a kao posljedica je uslijedila disolucija tadašnje države. Ceh su najviše platili narodi (svi narodi i manjine), a najviše je stradao najbrojniji narod u Bosni i Hercegovini, tj. bošnjački narod.

UVAŽAVAJUĆI ČINJENICU da se nacionalnom pitanju nije posvećivala dužna pažnja te, kako se smatralo, da je ovaj problem bio riješen završetkom rata i revolucije ili, pak, kako se stalno odlagalo rješavanje ovog problema, bivša zajednička država je doživjela disoluciju a Bosna i Hercegovina, njena članica, je doživjela agresiju. Činjenica je da se i danas nedovoljno posvećuje dužna pažnja ovom problemu koji višestruko treba posmatrati i analizirati kako ne bismo imali dodatnih problema i sličnih posljedica.

Doktrinarno shvatanje internacionalizma, idealiziranje tekovina NOB-a i druge rasprostranjene iluzije bili su glavni razlozi da u ukupnom političkom djelovanju Saveza komunista Jugoslavije skoro dvije decenije nije bilo zastupljeno temeljitije razmatranje problema međunacionalnih odnosa. U svijesti velikog broja jugoslavenskih komunista tada je preovlađujuća teza bila da je nacionalno pitanje u osnovi riješeno u ratnoj i poratnoj fazi socijalističke revolucije i time politički definitivno skinuto s dnevnog reda. Uprkos realnim prilikama i različitim manifestacijama koje su pokazivale suprotno, nacionalni odnosi predstavljali su jednu temu koja je zadržavala mjesto gotovo isključivo u uopćenim teorijskim raspravama. Tako su politički rutineri zastupali stanovište da svako postavljanje i razmatranje ove teme pravi smetnje socijalističkom društvenom razvoju. Samim tim u pokretu je zamagljivana uska povezanost i uvjetovanost klasnog i nacionalnog oslobođenja, koje je predstavljalo osnovni smisao i kvalitet jugoslavenske socijalističke revolucije.

U materijalnom i društvenom razvoju, značajniji rezultati ostvareni do polovine šezdesetih godina, a naročito dostignuti nivo deatizacije i razvoja socijalističkog samoupravljanja i ukupne demokratizacije društva naglašavali su neodložnost daljeg unapređenja međunacionalnih odnosa. Vrlo značajnu ulogu u tome je imao Osmi kongres SKJ-a 1964. godine. Kongres je ratificirao stav jugoslavenskog revolucionarnog pokreta o odnosu klasnog i nacionalnog, tretirajući pitanje međunacionalnih odnosa kao sastavni dio ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja. U referatima J. B. Tita, E. Kardelja i V. Vlahovića polazilo se od realnih odnosa u jugoslavenskom društvu i državi, od stanja nejednake privredne razvijenosti i kulturnog nivoa republika i pokrajina koji proizvode nesklad i u nacionalnim odnosima. Skretanje pažnje i raspravljanje o ovim problemima na zatvorenim sjednicama te predlagana rješenja za njih, samo su pogodovala njihovom daljem zaoštavanju. "Sadržina tih odnosa – istakao je Tito na tom kongresu – mora biti takva da sve više učvršćuje jedinstvo i bratstvo naših naroda. Međutim, bilo je ljudi, pa čak i komunista, kojima je već dodijala ta snažna parola iz naše oslobodilačke borbe i koji smatraju da su u našem socijalističkom razvoju nacionalnosti već preživjele i da treba da odumru. Oni brkaju jedinstvo naroda sa likvidacijom nacija i stavljanjem nečeg novog, vještačkog, to jest jedne jedinstvene nacije, što pomalo liči na asimilaciju i birokratsku centralizaciju, na unitarizam i hegemonizam".

Pojave nacionalizma je demokratizacija društvenih odnosa učinila vidljivim i prepoznatljivim u različitim segmentima društvenog života, od privredne

oblasti i kulture, do historiografije. Duže vremena prisutni i vrlo uticajni etatističko-birokratski krugovi pothranjivali su, zapravo reprodukovali, unitaristički i separatistički nacionalizam. Upozoreno je da su oblici nacionalizma, ustvari, izraz postojanja i djelovanja snaga i tendencija suprotstavljenih projektu socijalističkog razvoja.

Na Četvrtom kongresu SKBiH 1965. godine, a u duhu stavova i odluka Osmog kongresa SKJ u referatu i rezoluciji Kongresa, znatno više nego u tada vođenoj diskusiji, posvećena je pažnja utvrđivanju zadataka komunista u ostvarivanju politike bratstva i jedinstva. Na tom kongresu je – uz određene razlike u shvatanjima koje su u raspravama izražene – istaknuto da dotadašnja iskustva uvjerljivo govore da samo jedinstvo ekonomskih, političkih i općedruštvenih interesa naroda – uz priznavanje i poštivanje nacionalnih osobenosti – omogućava unapređenje socijalističkih društvenih odnosa, bez detaljne analize uzroka i oblika ispoljavanja negativnih pojava i njihovih posljedica na međunacionalne odnose. Također je navedeno da su se pojedinačne manifestacije šovinističkog karaktera javljale pretežno na pojedinim seoskim područjima višenacionalnog sastava i u nekim krugovima idejno zaostalih intelektualaca. Mjestimično je bilo i komentarisana sporijeg razvitka određenih područja, koji je objašnjavao njihovom “neslavnom prošlošću”, te reagovanja povodom nacionalnog sastava pojedinih rukovodstava i organa. S obzirom na tadašnje naslijeđene predrasude politizirana gledišta, na čije formiranje su u tom pogledu unekoliko uticale tradicionalističke građanske teorije, u praksi je, izvjesno vrijeme nakon rata, dolazilo do izražaja insistiranje na opredjeljivanju ovdašnjeg muslimanskog stanovništva na jednu od “priznatih historijskih nacija”. Čak su zabilježeni i primjeri da su neki nastavnici u pojedinim školama tražili od đaka iz muslimanskih sredina da se obavezno opredjeljuju i sl., što je izazvalo nezadovoljstvo njihovih roditelja i rođaka i imalo šire negativne odjeke u javnosti.

Savez komunista je od polovine šezdesetih godina izričite zastupao stav da se nacionalno pitanje ne može smatrati riješenim jednom zauvijek, da je ravnopravnost naroda i narodnosti nestabilna kategorija, koja je u direktnoj vezi s cjelokupnim društvenim, ekonomskim i političkim razvojem, te da se obogaćivanje nacionalnih odnosa može ostvariti samo u uvjetima razvoja samoupravljanja i jačanja uloge radničke klase i svih radnih ljudi u odlučivanju o pitanjima njihovog materijalnog i ukupnog društvenog položaja. Smatralo se da polaznu osnovu za prevazilaženje protivrječnosti u međunacionalnim odnosima predstavlja smanjivanje razlika u stepenu ekonomske razvijenosti i

osiguravanje uvjeta u kojima će materijalni i društveni položaj i pojedinaca i nacije zavisiti od rada i rezultata rada.

U Bosni i Hercegovini nacionalna izmiješanost stanovništva je bila više izražena nego u drugim ondašnjim republikama i pokrajinama. To je jedna od najznačajnijih njenih karakteristika. Tako je u Bosni i Hercegovini 1961. godine živjelo 3.277.948 stanovnika, a 1971. godine 3.746.111 stanovnika, da bi se 1981. godine njihov ukupan broj povećao na 4.124.256. u Jugoslaviji Bosna i Hercegovina je bila na trećem mjestu (poslije Kosova i Makedonije) po priraštaju stanovništva, iako ta stopa u Bosni i Hercegovini pokazuje tendenciju smanjivanja. Tako je prosječan godišnji priraštaj na 1.000 stanovnika u periodu od 1948.–1961. godine iznosio 18,8% a u deceniji od 1971. do 1981. godine se prepolovio i iznosio 9,4%. Učešće stanovništva Bosne i Hercegovine u ukupnom stanovništvu Jugoslavije povećalo se od 16,3% u 1948. godini na 18,4% 1981. godini.

Prema popisu iz 1981. godine, u Bosni i Hercegovini nacionalna struktura stanovništva imala je sljedeća osnovna obilježja: Hrvati su činili 18,3% stanovništva, Muslimani 39,5%, Srbi 32,2%, kao Jugoslaveni izjasnilo se 7,9%, a pripadnici drugih naroda i narodnosti 2,3% stanovništva. Poređenje ovog stanja s odgovarajućim statističkim podacima prethodnih poslijeratnih popisa pokazuje da je nacionalna struktura stanovništva u Bosni i Hercegovini u međuvremenu doživljavala dinamičnije promjene, koje, međutim, nisu nastale samo pod uticajem društveno-ekonomskih, migracionih i drugih demografskih faktora, nego i zbog mijenjanja određenih političkih stavova vodećih krugova u zemlji, prvenstveno u pogledu zvanične afirmacije nacionalnog identiteta ovdašnjeg muslimanskog stanovništva. Ta kolebanja su se vidno očitovala u poslijeratnim statističkim pokazateljima. Tako se, naprimjer, prilikom popisa 1953. godine, 31,3% stanovništva nacionalno izjasnilo kao Muslimani. Taj procenat je u sljedećem popisu 1961. godine pao na 25,6%, a 1971. godine je iznosio 39,5%. Isto tako, onih koji se nisu nacionalno izjasnili, odnosno koji su registrovani kao Jugoslaveni, bilo je 1961. godine 8,4%, 1971. godine 1,1% i 1981. godine 7,9%. Kod ostalih nacionalnih skupina, iako je bilo izvjesnih promjena, ipak se ne pojavljuju ovakve oscilacije.

Drugom polovinom šezdesetih godina, potvrđuju navedeni podaci, postojao je izvjestan diskontinuitet u odnosu na puno uvažavanje nacionalne posebnosti ondašnjih Muslimana. Definitivno prevazilaženje ovih kolebanja i nedorečenosti postignuto je u sklopu tadašnje demokratizacije cjelokupnog

društvenog života na osnovu principa samoupravljanja i u nacionalnom smislu ispoljavano, što je omogućeno svim stanovnicima Bosne i Hercegovine. U tekovine tih procesa, koji su opredjeljenjima Osmog kongresa SKJ-a i Četvrtog kongresa SKBiH-a, dobili idejno-političku podršku i zamah, svakako spada i ocjena Centralnog komiteta SKBiH iznesena na njegovoj 17. sjednici 1968. godine, u kojoj se, pored ostalog, ističe: "Praksa je pokazala i štetnost raznih oblika pritisaka i insistiranja iz ranijeg perioda da se Muslimani u nacionalnom pogledu opredjeljuju kao Srbi, odnosno kao Hrvati, jer se i ranije pokazalo, a to i današnja socijalistička praksa pokazuje, da su Muslimani poseban narod". Time je jedna historijska pojava dobila pravno-političku afirmaciju koja je – mada nije u svim sredstvima informiranja naišla na nepodijeljeno razumijevanje i odobravanje – imala principijelan i praktičan značaj za odnose i ukupan razvoj u bosanskohercegovačkom društvu i u čitavoj tadašnjoj jugoslavenskoj zajednici.

Zajedno sa svim društveno-političkim organizacijama i državnim organima, Savez komunista Bosne i Hercegovine je pažnju posvećivao nacionalnim odnosima i razvoju bratstva i jedinstva. Vodio se računa o različitim implikacijama i problemima iz domena ekonomskih odnosa, kulture, obrazovanja i umjetnosti na sferu međunacionalnih odnosa. Naprimjer, povodom određenih ekonomskih i drugih razvojnih teškoća u Hercegovini, koje su se nepovoljno reflektovale na međunacionalne odnose, Centralni komitet SKBiH-a je organizovao u Mostaru, septembra 1966. godine, šire savjetovanje s posebnim osvrtnom na prilike u zapadnoj Hercegovini. Zahvaljujući razmatranjima i stavovima, među kojima je poseban značaj imalo odbacivanje dotadašnjih negativnih političkih predrasuda o ovom kraju, taj skup je po svom širem uticaju i odjeku dobio istaknuto mjesto u tekućoj i budućoj političkoj aktivnosti. Na tom skupu ukazano je na nužnost i dosljednost provođenja politike ravnopravnog učešća svih naroda i narodnosti u svim oblastima društvenog života te na značaj osiguranja ravnomyernog privrednog razvoja svih dijelova Republike za dalji razvoj međunacionalnih odnosa.

S ciljem da se i dalje učvršćuje i razvija bratstvo i jedinstvo i unapređuje nacionalna ravnopravnost, bila su stalno isticana u političkoj akciji Saveza komunista. U to doba, u tom kontekstu, počeo se u političkom rječniku javljati i pojam socijalističkog zajedništva, koji je upotrebljavan kao sveobuhvatnije određenje saradnje, solidarnosti, trajne međusobne povezanosti svih drugih

elemenata kojima se prožimaju i uzajamno dopunjavaju svi jugoslavenski narodi i narodnosti u samoupravnom socijalističkom društvu.

Razvijanje bratstva i jedinstva i jugoslavenskog socijalističkog zajedništva te uspješno kretanje na društveno-ekonomskom, političkom i kulturnom polju nije se odvijalo bez oštih sukoba s nacionalistima, i u bivšoj Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini. Krajem šezdesetih godina došlo je do zastoja razvoja socijalističkog samoupravljanja, veće otuđivanje dohotka od udruženog rada i jačanje moći liberalno-tehnokratskih i etatističko-birokratskih snaga pogodovali su oživljavanju i ekspanziji svih oblika nacionalizma koji se iskazivao agresivno. Međutim, bilo je dosta organizacija i rukovodstava Saveza komunista koji su olahko i površno shvatali ove pojave i koji, stoga, borbu protiv tih idejnih i političkih protivnika nisu vodili kao dugoročniju i sistemsku aktivnost, zbog čega je preovladavalo tek njihovo povremeno reagovanje na određene ekscesne pojave i situacije. Također, nije bio ni mali broj organizacija SK koje čak nisu imale dovoljno idejnopolitičke zrelosti i sposobnosti niti odlučnosti da se suprotstave nacionalističkim i drugim tuđim uticajima u svojoj sredini.

Otvoreni napadi učestali su ne samo na politiku Saveza komunista i preduzete mjere državnih i drugih organa, nego i na same osnove sistema i glavne tekovine socijalističke revolucije, nacionalisti su se međusobno povezivali i zajednički djelovali sa svim drugim snagama u zemlji i inozemstvu, uključujući i ekstremnu političku emigraciju i različite strane obavještajne službe. Zagovarali su i rasparčavanje Jugoslavije, širili glasine o otcjepljenju Slovenije i Hrvatske, o eksploatisanosti i diskriminaciji ove ili one nacije i favorizovanju drugih nacija i dr.

Posebno u Bosni i Hercegovini srpski nacionalisti su najčešće istupali sa iskonstruisanom tezom kako su Srbi prikraćeni, a posljednjih godina i potisnuti i ugroženi. Krajem šezdesetih godina, sve organizovanije i agresivnije djelovanje hrvatskih nacionalista, čije su osnovne karakteristike i pravci akcije bili antijugoslavenstvo, antisrpstvo i antikomunizam, izražavalo se i na područje Bosne i Hercegovine u osnivanju mreže pododbora Matice hrvatske i okupljanja izvjesnog broja intelektualaca i mladih oko njih (Mostar, Bugojno i dr.), organizovanom rasturanju određenih listova i slično. U Dalmaciji i Sloveniji formirani su posebni punktovi za organizovano nacionalističko djelovanje prema Bosni i Hercegovini. U Bosni i Hercegovini djelovanje nacionalista najčešće je bilo povezano i sinhronizovano s aktivnostima njihovih podstrekača i istomišljenika u Srbiji i Hrvatskoj koji su zauzimali paternalistički stav prema

Bosni i Hercegovini. Sve do oštrog protivmjera 1971. godine takva aktivnost ovih grupa je bila u vidnom porastu. Učešće kleronacionalističkih struja bilo je izraženo ne samo u konceptima i istupanjima velikosrpskih i velikohrvatskih šovinista nego i među muslimanskim nacionalistima koji su tendenciozno tvrdili da je muslimansko stanovništvo jedini autohtoni etnički element u Bosni i Hercegovini i zagovarali povijesnu supermaciju ondašnjih Muslimana i njihove kulture u BiH. Dio islamskog klera, čije su političke pretenzije i mogućnosti jedno vrijeme u partijskim organima potcjenjivane, želio je da za sebe osigura lidersku poziciju ne samo kao vjerskog nego i nacionalnog reprezentanta ondašnjih bosanskohercegovačkih Muslimana.

Na štetnost ovih nacionalističkih pretenzija ukazivao je Savez komunista Bosne i Hercegovine i suprotstavljao se u ime ravnopravnosti i ostalih životnih interesa naroda u BiH. U oblasti jezičke politike, gdje su nacionalisti uporno djelovali, Izvršni komitet CKSKBiH-a je posebnim saopćenjem naglasio opredjeljenje za punu slobodu upotrebe obiju varijanti srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika i za ravnopravnost latinice i ćirilice. Delegati CKSKBiH-a su, u aprilu 1969. godine, učestvovali u Zagrebu na sastanku predstavnika centralnih komiteta SK Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Na sastanku su razmatrane i određene koordinirane akcije protiv organizovane ekspanzije nacionalista.

Na dnevnom redu šireg partijskog savjetovanja bio je problem antisocijalističkih pojava, među kojima su nacionalističko-šovinističke bile osobito naglašene i povezane sa drugim deformacijama. CKSKBiH je to razmatrao početkom januara 1970. godine i na sjednici CKSKBiH početkom aprila 1971. godine. Bezrezervnu podršku i znatan doprinos SKBiH je dao 1971. godine odlučnom suzbijanju nacionalističkog "mas pokreta" u Hrvatskoj i suzbijanja ostalih oponentskih struja u drugim dijelovima SFRJ.

Promjene u političkom sistemu

Sa posebnim akcentom na razvoj samoupravljanja i ispoljene slabosti i protivrječnosti, a u vezi sa dostignutim nivoom materijalnog i društvenog razvoja u to doba nametnule su potrebu dogradnje političkog sistema, kako bi se ostvarili uvjeti za dalji razvoj. Tokom šezdesetih godina desilo se niz promjena u političkom sistemu, među njima je došao i Ustav SFRJ i ustavi republika iz 1963. godine. Ove promjene, nesumnjivo, predstavljaju doprinos teoriji i praksi

jugoslavenkog političkog sistema socijalističkog samoupravljanja. Dinamični i često protivrječni ekonomski i politički procesi u ovom periodu nisu ostali bez uticaja i na rješenja u društveno-političkom sistemu, a posebno na njihovu realizaciju. Njima su bili podložni svi dijelovi političkog sistema, uključujući i društveno-političke organizacije – Savez komunista, Socijalistički savez, Savez sindikata, Savez boraca, Savez omladine i dr.

S obzirom na to da je Ustav iz 1963. godine težio stabilizaciji i jačanju snaga samoupravljanja, prilikom njegove primjene je dolazilo do velikih teškoća i deformacija. Dio razloga leži u tome što sam ustav nije u dovoljnoj mjeri razradio i sistemski osigurao povoljniju poziciju radničke klase u produkcionim odnosima i tokovima ukupne društvene reprodukcije. Isto tako, ondašnji proces demokratizacije društvenih odnosa nije bio praćen odgovarajućim ustavno-pravnim rješenjima koja bi podsticala i brži razvoj u oblasti međunacionalnih odnosa. Zbog toga se uskoro pokazalo da su neminovne promjene Ustava upravo u sferi međunacionalnih odnosa, u pravcu jačanja odgovornosti republika za vlastiti razvoj i razvoj jugoslavenske zajednice i u prilog uspostavljanja novih odnosa u federaciji na tim osnovama.

Bilo je previše odstupanja, ali je, ipak, provođena odredba da skupštine društveno-političkih zajednica (općine, pokrajine, republike i federacija) ne djeluju samo kao institucije vlasti, nego i kao oblik ostvarivanja samoupravljanja. U saveznoj, republičkim i pokrajinskim skupštinama, uvođenjem posebnih vijeća radnih zajednica – privrednog, kulturno-prosvjetnog, socijalno-zdravstvenog i organizaciono-političkog – nastojala se prevazići dominacija teritorijalnog principa i ojačati uloga samoupravno organizovanih radnih ljudi u procesu skupštinskog odlučivanja. Također su stvorene institucionalne pretpostavke da se do zajedničkog i općeg društvenog interesa dolazi legitimnim iskazivanjem i usaglašavanjem različitih interesa samoupravnih organizacija i zajednica.

Demokračičnost u funkcionisanju odnosa i institucija političkog sistema podsticanja je i naglašavanjem principa kao što su izbornost i smjenjivost, javnost rada i odgovornost nosilaca svih samoupravnih, javnih i drugih društvenih funkcija, zabrana, odnosno ograničenje, ponovnog izbora na takve funkcije, jačanje ustavnosti i zakonitosti itd.

Kompletna ova institucionalna rješenja nisu, međutim, omogućavala snažnije ispoljavanje radničko-klasnih interesa, prvenstveno usljed nerazvijenih samoupravnih produkcionih odnosa, odnosno zbog većeg uticaja činilaca u društvu koji su u partijsko-političkim dokumentima označavani kao tehno-

kratsko-liberalističke i demokratsko-birokratske snage. U političkom sistemu je jačala uloga izvršnih i upravnih organa i osamostaljenih poslovnih struktura u radnim organizacijama i u većim složenim sistemima, koji su nastajali u ovom periodu. Tako su skupštine i organi samoupravljanja bili pod njihovim jačim uticajem.

Između viših i nižih organa državne vlasti, u procesu deetatizacije i demokratizacije razgrađivan je raniji koncept historijskih odnosa, naročito u odnosima između federacije i republika. Istovremeno, nisu uspostavljeni, a niti su dovoljno uspješno funkcionisali novi odnosi na osnovama međusobno utvrđenih prava i dužnosti, saradnje i uzajamnog informisanja. Jačanjem samostalnosti i uloge republika, šezdesetih godina dolazi do jačanja veza između organa u republici i općinama. Pod tada aktuelnim pojmom "konstituisanje republike" često je podrazumijevano jačanje uloge i moći republičkih organa i suzbijanje nastojanja da se konstituišu regionalni ili prenatlašavaju lokalni interesi, a u daljnjoj praksi koncentracijom moći u rukama republičkih faktora sužavane su i ograničavane funkcije federacije. S obzirom na isprepletenost i paralelizam državnih i partijskih organa, takvi odnosi na relaciji federacija-republika u državnom ustrojstvu prenosili su se i u SKJ. Narednih godina, u tim uvjetima rapidno su jačali republički etatizmi i dolazile do izražaja posljedice te pojave. U funkcionisanju federacije razgrađivani su centralistički i hijerarhijski odnosi prema republikama i pokrajinama, a da istovremeno nisu osigurani neophodni procesi jugoslavenske integracije i solidarnosti na stabilnim osnovama.

Veoma sporo i nepotpuno se ostvarivao ustavni koncept u političkom životu općine, kao samoupravne i osnovne društveno-političke zajednice. Također, ni komunalni sistem se nije mogao razvijati u uvjetima slabljenja uticaja radnih ljudi i građana i materijalne osnove samoupravljanja. U institucijama sistema i u Savezu komunista je ocijenjeno da i postojanje i djelovanje srezova i sreskih rukovodstava društveno-političkih organizacija u velikoj mjeri otežava ostvarivanje komunalnog sistema i ograničava radne ljude i građane da uspješnije ostvaruju svoja samoupravna i druga prava u općini. U provođenju ovog opredjeljenja, u Bosni i Hercegovini su, nakon širih priprema, 1966. godine ukinuti srezovi kao regionalne društveno-političke zajednice. Jedino je grad Sarajevo zadržao status društveno-političke zajednice u čijem je okviru bilo više općina. Saradnja općina je usmjerena na osnove dobrovoljnosti i samoupravnog

dogovaranja. Time je ojačala samostalnost i samoupravnost općina, ali i stvoren prostor za ispoljavanje određenih pojava autarhičnosti i lokalizma.

U Bosni i Hercegovini, u Savezu komunista je vladalo idejno-političko jedinstvo o najbitnijim pitanjima razvoja samoupravljanja i nacionalne ravnopravnosti, ali je u društvu bilo mnoštvo neriješenih pitanja i negativnih pojava i tenzija, koje su dovodile do slabljenja uticaja klase i opterećivale međunacionalne i međurepubličke odnose. Zato je na Četvrtom kongresu SKBiH-a, marta 1965. godine, posebno istaknuto da se najsloženiji problemi u izgradnji i razvoju društvenih odnosa javljaju upravo na području proširene reprodukcije, gdje su se najduže zadržali elementi starog etatističko-birokratskog načina raspodjele, koji je trebalo odlučnije mijenjati. Svako narušavanje samoupravnosti naroda u raspodjeli prema radu – isticao je Edvard Kardelj – koje je nametnuto prinudom – mora izazvati poremećaje u međunacionalnim odnosima, stvarati političke probleme i pothranjivati nacionalizam.

Krajem 1964. godine, na Osmom kongresu SKJ-a, utvrđena su osnovna idejno-politička polazišta za radikalnije promjene i to u sferi ekonomskih i društvenih odnosa. Na ovom kongresu je naglašeno da je centralistička ekonomska struktura u velikoj protivrječnosti s principom ravnopravnosti nacija i da nacije moraju imati punu suverenost u raspolaganju dohotkom, jer je to bitna osnova vlastitog materijalnog razvoja, vlastite kulture i civilizacije. Zahtjevi za ovakvim promjenama, koje se više nisu mogle odlagati, potekli su s Petog kongresa Saveza sindikata Jugoslavije, a iste godine je i savezna skupština izglasala posebnu rezoluciju o ovim pitanjima. Tim ciljevima je bila usmjerena privredna i društvena reforma proklamovana 1965. godine. Takva orijentacija je uvjetovala i reviziju u ustavnom i političkom sistemu definisanom Ustavom iz 1963. godine.

U Bosni i Hercegovini Savez komunista je bio taj koji je radio na pokretanju i razvijanju saradnje sa drugim republikama i pokrajinama te pokretao inicijativu za promjenu odnosa u Federaciji. O položaju Bosne i Hercegovine u okviru jugoslavenske federacije, u diskusijama je raspravljano i na Petom kongresu SKBiH-a te zapažena izvjesna nerazumijevanja i indiferentnost kod dijela političkih kadrova u pogledu konstituisanja i formiranja društvenog, političkog i samoupravnog individualiteta Bosne i Hercegovine, za koju se, ipak, zalagala većina.

Kako se već u praksi uspostavila nova uloga republika i pokrajina, to je doprinijelo ubrzanju djelimičnih izmjena Ustava SFRJ tokom 1967. i 1968.

godine. Međutim, već tada je ocijenjeno da se takvim djelimičnim promjenama odnosi bitnije ne mogu promijeniti i da je, u interesu daljeg razvijanja nacionalne ravnopravnosti i socijalističkog zajedništva, neophodno radikalnije redefinisati i ustavnu poziciju i ulogu republika i uspostaviti nove odnose u institucijama federacije.

U provođenju Ustava iz 1963. godine, svi nedostaci i slabosti, potom i privredne i društvene reforme, te ustavne promjene iz 1967.-1968. godine, pa i politike i stavova Saveza komunista, ukazivali su na sporost i zaostajanje u izgrađivanju koncepcije dugoročnijeg razvoja društveno-političkog sistema. Mnoga istupanja najviših partijskih funkcionera, osobito J. B. Tita, i stavovi u kongresnim rezolucijama i u smjernicama Predsjedništva i Izvršnog komiteta CKSKJ-a iz 1968. godine svjedoče da je SKJ uviđao te probleme i politički insistirao na tome da se otklone glavni izvori i razlozi nastalih zastoja i poremećaja. Međutim, ni sam SKJ ni njegovi dijelovi u republikama i pokrajinama nisu ispoljili dovoljno političke kompaktnosti i odlučnosti da provedu radikalne promjene u društveno-političkom sistemu.

Abstract

The subject of national relations in Bosnia and Herzegovina is of considerable importance and interest not only for Bosnia and Herzegovina itself, but also for the whole of the former Yugoslavia, of which Bosnia and Herzegovina was a full and equal member. However, it is a subject that merits greater attention. For many years, it was believed that the national issue had been resolved during the War of National Liberation and the revolution. It was a grave error to think that the problem was resolved, however, and the consequence was the dissolution of the former state. The highest price has been paid by the people (each and every nation and minority), while the group that suffered the greatest losses in Bosnia and Herzegovina was the most numerous, the Bosniacs.